

Redactioneel

Krisis 6, vanaf nu op groter formaat.

Deze keer vooral gewijd aan de 'franse filosofie' en daarmee bedoelen we niet Rousseau, de Encyclopedisten, Comte of Bergson, maar een aantal denkers van deze tijd, die in Nederland 'franse filosofen' of gemakshalve 'franse filosofie' worden genoemd.

Al evenmin worden in dit nummer filosofen als Ricoeur, Sartre, Levinas, of Garaudy (onlangs nog in het nieuws in Nederland via Irene van Lippe-Biesterfeldt) van dit etiket voorzien. Dit doet het vermoeden rijzen, dat diegenen die tot de 'franse filosofen' worden gerekend, een gezamenlijk programma vertegenwoordigen. In Nederland verwijst dit artikel naar een aantal kwa taal minder toegankelijke denkers, wier benadering van een aantal thematieken het laatste decennium ook hier aan belang heeft gewonnen.

Het begon met de schuchtere belangstelling voor het Althusseriaanse marxisme en Foucault, als tegenhangers van het (voornamelijk Duits-talig georiënteerde) 'subjekt-denken', en identieke ontwikkelingen doen zich voor binnen de psycho-analyse receptie, waar men hier te lande de 'franse' versie (Lacan) ontdekte. Verder maakten sommigen kennis met Derrida, het onafscheidelijke duo Deleuze/Guattari, Roland Barthes, de aanspraken (en opspraak) van de nouveaux philosophes en er lopen lijnen naar de vrouwenbeweging via Luce Irigaray. In hoeverre kan het bovengenoemde vermoeden van een gemeenschappelijke problematiek of kollektief uitgangspunt bevestigd worden? Of zijn de verschillen tussen de leden van dit bonte gezelschap uiteindelijk toch groter en/of belangrijker? Hieronder gaan de thema-redakteuren René Boomkens en Leonard de Jong wat verder in op de plaatsbepaling van dit galliese fenomeen.

Daarnaast bevat dit nummer van Krisis het tweede artikel van Jozef Keulartz (student filosofie aan de Universiteit van Amsterdam) over de Starnbergers en de mogelijkheden van alternatieven in de wetenschap. In deel I, dat verscheen in Krisis 4, ging het vooral om de algemene wetenschapsdynamika, d.w.z. de algemene theorie van de interacties tussen de so-

ciale en cognitieve dimensies in het proces van de ontwikkeling van de moderne (natuur)wetenschappen. In de bijzondere wetenschapsdynamika, het onderwerp van het tweede artikel, staat dan vooral de vraag centraal onder welke cognitieve en institutionele voorwaarden er binnen afzonderlijke wetenschappen mogelijkheden zijn tot sturing in een 'maatschappelijk gewenste' richting. Hier staat dus vooral de praktische relevantie van de theorieën van de Starnbergers voor wetenschapsonderzoek, -kritiek en -beleid op het spel. De evaluerende konklusies van het artikel worden daarom (kort) gezien in het licht van enkele recente tendenzen en problemen in het nederlandse W&S-veld.

Tenslotte in dit nummer een verslag van de laatste medewerkersbijeenkomst van Krisis en een hervatting van de publikatie van doktoraalskripties filosofie aan Nederlandse Centrale Interfakulteiten, ditmaal de VU en UvA.

Franse variaties

Met de gezamenlijke presentatie van de franse auteurs Deleuze, Guattari, Barthes, Irigaray, Derrida, Glucksmann en Lévy, met de nodige referenties aan Foucault, wordt zonder twijfel één of andere thematische eenheid gesuggereerd.

Laten we voorop stellen, dat het niet de bedoeling is om allerlei fragmenten 'franse filosofie' op een abstrakte en generaliserende wijze *in te zetten* in een nederlandse filosofische of politieke discussie. Dit gevaar van te grove generalisering, in de richting van een eenduidig filosofies of politiek standpunt, is en blijft aanwezig.

Bij de samenstelling van dit nummer zijn we uitgegaan van de (on)bekendheid van de diverse auteurs in Nederland: zo treft men hier geen inleiding op het werk van *Michel Foucault* aan; diens werk fungeert hier als achtergrond dan wel als afzetpunt bij de bespreking van andere filosofen, zoals bij Deleuze/Guattari en Glucksmann en Lévy. Wel is een afzonderlijk artikel gewijd aan de wijze waarop denkbepelden van Foucault worden verwerkt in sociaalwetenschappelijk onderzoek in Nederland.

De hier gesuggereerde eenheid in het werk van Barthes t/m Irigaray bestaat o.i. allereerst in de min of meer subversieve of antithetische positie die deze auteurs innemen in de specifieke franse academische (en filosofische) traditie. Aan de hand van de begrippen 'staat' en 'ratio' willen wij hieronder op die positie ingaan, waarna we voorts de betekenis van deze positie in de nederlandse filosofische en politieke

konjunktuur trachten te duiden.

Staat en Ratio

In het werk van de zogeheten *nouveaux philosophes* André Glucksmann en Bernard-Henry Lévy (dat centraal staat in het drieluik dat wordt gevormd door de elkaar op centrale punten 'tegensprekende' artikelen van Peter Dews, Dominique Lecourt en Marin Terpstra) is een sterk anti-etatisme, een tegen de staat gericht denken aanwijsbaar, waarbij het staatsapparaat wordt geïdentificeerd met disciplinerende, onderdrukking en vrijheidsberoving, zozeer dat je van een absolute dichotomie Staat-Vrijheid kunt spreken.

Anders, maar hiermee verbonden, is de grote skepsis van Foucault jegens het marxistische politieke denken, dat de staat neigt te zien als geprivilegeerd domein van politieke strijd, als het politieke veld bij uitstek, waar zowel repressie als de bevrijding van repressie worden realiseerd en uitgevochten.

Analoog hieraan is het 'anti-centralisme' in het politieke en filosofische werk van het duo Deleuze/Guattari, die met hun *nomadendenken* en *schizopolitiek* ieder centrum van politieke strijd, organisatie of theorie af lijken te wijzen en een breed veld van versnipperde strijdvormen en strategieën uittekenen.

Veel opvallender nog, en opgaand voor alle hier gepresenteerde franse auteurs is een bepaalde *niet- of anti-rationalistische* houding of positie, van waaruit filosofie wordt bedreven; beter: van waaruit wordt geschreven, want als we deze denkers filosofen noemen, dan alleen in een zeer bijzondere betekenis van deze term. Zij overschrijden of 'transcenderen' niet zozeer de traditionele grenzen van het filosofische veld, veeleer hollen zij de bodem van de klassieke filosofie stukje bij beetje uit door middel van een niet-redelijke en wanordelijke strategie van 'verspreid en ondermijn', als enig mogelijk antwoord op het 'verdeel en heers' van het rationalisme. Het *differentiële* denken moet zich als een parasiet hechten aan de wortels van het *dichotome* denken; het kan slechts bestaan op basis van en ten koste van het dominante discours van het rationalisme. Dit principe van de differentie (dat in diverse artikelen zal terugkeren) vormt de positieve keerzijde van deze 'anti-houding' bij de hier gepresenteerde auteurs, waarbij Glucksmann en Lévy als veelzeggende uitzondering fungeren.

Op het eerste gezicht betreft het hier een nogal pessimistisch denken, pessimistisch omdat het optimisme nu eenmaal toebehoort aan het vooruitgangsgeloof van de Rede. Maar eerder is het een denken dat wordt gevoed door "het grote wantrouwen"

(zie het artikel over Derrida) jegens de pretenties van de rationalistische filosofie; een denken dat niet langer een pretentieuze, Grote Taal wil spreken, maar zich zelf ziet als 'kleine literatuur' (zie het artikel over Deleuze en Guattari); het is een denken zonder Subjekt, zonder centrum, zonder fundering, meer nog: een denken *zonder plaats*: het is overal en nergens. In ieder geval *verleidt* dit denken tot *plaatsverschuiving* eerder dan tot plaatsbepaling; het is meer *a-topie* dan utopie (zie ook het stuk over Roland Barthes). In zijn politieke konsekventies kiest dit denken voor een permanente *beweeglijkheid*, een strategie van het *hier en nu*, waarin de konsekvente afwijzing van ieder willekeurig centrum, iedere centrering (rond een programma, klasse, etc.) doorklinkt. Dit gaat soms gepaard met een zeker 'avant-gardisme', een zich snel afwenden van de terreinen, waar de ondermijnende arbeid te zeer dreigt geïnstitutionaliseerd te raken; wat men zeer treffend kan volgen in de ontwikkeling van Roland Barthes' kultuurkritiek.

Voorzover dit denken niet (langer) rationalistisch is, is het ook anti-rationalistisch: in vele gevallen wordt de ratio (die staat voor 'wetenschappelijkheid', soms ook voor 'wetenschappelijke theorievorming', maar ook voor 'filosofie') begrepen als immanent onderdrukkend, disciplinerend, uitsluitend. De ratio is een dichotomiserend denken: het schept steeds insluiting middels uitsluiting: rede-waanzin; subjeet-objekt; mannelijk-vrouwelijk; staat-maatschappij; basis-bovenbouw; enzovoorts.

Tenslotte worden *staat* en *ratio* in enkele gevallen met elkaar geïdentificeerd. Dit gebeurt in het werk van Glucksmann en Lévy, die zich met hun dichotomie Staat-Vrijheid sterk onderscheiden van het 'differentiële' denken van de andere auteurs. Zij begrijpen staat en ratio als twee in feite identieke gestalten van een terroristies en panopties discours (zie de artikelen van Dews en Lecourt), dat de geschiedenis van de westerse wereld in toenemende mate overschaduwde. Het *marxisme* is de laatste en meest subtiele uitwerking van het vooruitgangsgeloof, dat de *mythe* van een revolutionaire omwenteling cultiveert om de massa's te (blijven) disciplineren. *Goelag* en sovjet-staat zijn de uiterste konsekventies en produkten van dit revolutionaire denken, aldus de nouveaux philosophes Lévy en Glucksmann.

Idealisme en irrationalisme?

Bovenstaande aanduidingen zijn schetsmatig, onvolledig en dus in zekere zin in een aantal opzichten ook vervormend. Het is mogelijk allerlei andere typering op te sommen, die even terecht en onvolledig zijn: anti-teleologies denken, theoreties antihumanisme, dekonstruktie, anti-kausalisme,

etc. Laten we de etikettering aan anderen over, dan kunnen we hier volstaan met enige de-etikettering.

De ongrijpbaarheid en het anti-rationalisme van deze franse denkers hebben aanleiding gegeven tot de konstatering (en beschuldiging) dat het hier zou gaan om irrationalistische en idealistische filosofen. Het is de vraag, of je een dergelijke vaststelling/beschuldiging zou moeten bestrijden of ontzenuwen. In ieder geval is het differentiële denken (als we deze verzamelnaam hier mogen gebruiken, de uitzonderingen indachtig) zelf in zekere zin immuun of doof voor deze beschuldiging: de tweedeling idealisme-materialisme is gefundeerd op de veronderstelling, dat de werkelijkheid zich eenduidig zou laten definiëren, categoriseren, door haar te reduceren tot een werkend of oorzakelijk principe: ofwel dat van het denken, het bewustzijn, de Rede, ofwel dat van de materie, de produktie van het materiële leven. Beide principes lijken slechts te bestaan als negatie van de ander, de filosofie is dan de praktijk, die langs 'redelijke' weg tracht beide uitersten te mijden.

Voorzover je wilt vasthouden aan het onderscheid idealisme-materialisme, zijn de hier gepresenteerde auteurs eerder materialisten, in die zin dat zij het discours, de filosofie, de wetenschappelijke, literaire (enz.) wereld analyseren in de mate waarin deze tezamen een materiële *praktijk* vormen met welbepaalde *materiële* effecten, die gevangen worden in begrippen als disciplineren, normaliseren, (de-)territorialiseren, uitsluiting, enz. In deze betekenis begreep de marxist Dominique Lecourt Foucault als een materialist in zijn 'Critique de l'épistémologie'. Eenzelfde benadering lijkt ook van toepassing op het werk van b.v. Derrida, Barthes, of Irigaray. Maar het blijft de vraag of de term 'materialisme' niet overbodig begint te worden. In ieder geval ligt hier o.i. een terrein voor filosofies debat nog open.

Met de aanduiding *irrationalisme* ligt het moeilijker. Hierachter gaat een wereld van vooral ook politieke verschillen schuil, ook al lijkt deze kwalifikatie op een filosofiese positie te slaan. Irrationalisme verwijst naar een filosofiese traditie, die zich steeds in de marges van het westerse denken heeft bevonden en zich steeds weer verbond met religieuze, mystieke en vergelijkbare denkbeelden en stromingen (vaak van niet-westerse afkomst) in een strikte afwijzing van de heersende rationalistische metafysika en wetenschappopvatting, die het 'westerse discours' domineerde. Hier duiken namen als Schelling, Bergson, Sorel en Nietzsche op; maar hier valt ook al gauw het grote woord: irrationalisme = *fascisme*. Zo zijn, na Nietzsche, Deleuze, Guattari en Irigaray met een dergelijke sticker beplakt. Op vergelijkbare wijze kun je de beschuldiging beschouwen, die Lecourt (zie de samenvatting van zijn *Dissidence ou Révolution* in

dit nummer) uit jegens de nouveaux philosophes: hun werk zou onderdeel uitmaken van een wereldwijde ideologische campagne van imperialistische krachten. In zijn overigens zeer lezenswaardige artikel ontkomt Lecourt er niet aan Glucksmann en Lévy in te delen in het reaktionaire kamp.

Voor deze operatie zijn, waar het Glucksmann en Lévy aangaat, zeker wel gronden aanwijsbaar: op zijn minst kan men hen van een enorme politieke naïviteit beschuldigen, wanneer men (hun verklaarde progressiviteit serieus nemend) de wijze in ogenschouw neemt, waarop zij zich hebben laten gebruiken in de verkiezingsstrijd in Frankrijk, waarin hun 'radikale anti-marxisme' een centrale slogan werd in de media (Paris-Match, Time, franse televisie, Der Stern) op het moment, waarop iedereen een overwinning van de 'Union de Gauche' (PCF, PS, klein links) verwachtte.

Wéér is het echter de vraag, of we met het konstrueren van een hernieuwde reeks van beschuldigingen, die het mogelijk maakt irrationalisme te koppelen aan religie, reactie en fascisme, onszelf niet opsluiten in een heilloze defensieve strategie.

Marxisme-kritiek

Gemeenschappelijk aan de analyses van bv. Glucksmann, Lévy, Foucault, Deleuze/Guattari, en zeker niet vreemd aan het denken van Barthes of Irigaray, is de poging de *verborgen verbanden* aan te wijzen, die zouden zijn aan te wijzen tussen het klassieke discours van de Verlichting, het burgerlijke, liberale vooruitgangsgeloof en het zichzelf als revolutionair begrijpende marxisme. Eén van de hoofdkenmerken, die Verlichting en marxisme gemeen zouden hebben is het uitgesproken geloof in de bevrijdende, progressieve kracht van de wetenschappen en de daarmee verbonden poging, (lust? hartstocht?) de wetenschappelijke praktijk zo zuiver mogelijk te konstitueren en te ontwikkelen, door haar scherp te onderscheiden van andere 'kennis'-vormen (ideologie; religie) en te beschermen tegen invloeden van buitenaf (politiek).

Het zogenaamde *irrationalisme* van deze franse filosofen is niet meer en niet minder dan de keerzijde van de gedachte, dat socialisme sovjetmacht-plus-elektrifikatie is, de keerzijde ook van het geloof in het complex technologie-sociaal-democratie, dat de verzorgingsstaat mogelijk maakte.

Dit *wantrouwen* jegens heersende vormen van politiek, jegens de pretenties van de wetenschappen vooral ook, kan men niet eenvoudig afdoen als 'antiwetenschappelijk irrationalisme' of 'nieuwe metafysika'; juist ook omdat dit wantrouwen uiteindelijk ook de filosofie in de kern aantast, zoals moge

blijken uit het artikel over het werk van Jacques Derrida: zijn denken wordt hiet uiteengezet als de vraagtekens, die vanuit een geschiedenis zonder doel of oorsprong geplaatst worden bij de zelfopvatting van de filosofie als een van Plato via Descartes naar Kant en verder voortschrijdende progressie van de Rede.

De onttakeling van het Subjekt

Hier komen globaal de lijnen van de meeste hier gepresenteerde franse filosofen bijeen: centraal principe, waartegen zij zich kollektief trachten af te zetten, wordt gevormd door het Subjekt als unificerend (en uitsluitend) centrum, een centrum dat deze auteurs ontleden als gekonstrueerd, illusoir, maar ook als onderdrukkend, uitsluitend (de eeuwige dichotomisering: subjekt-objekt, etc.), óók als 'productief', organiserend, centraliserend en hiërarchiserend. Hier doemen de verschillende konkrete historische gedaantes van dit Subjekt op: Wetenschap, Partij, Revolutie, Proletariaat, Man, Bewustzijn, Rede, enz. Hier kan dit filosofiese wantrouwen op diverse terreinen vruchtbaar worden.

Wellicht is de kracht van dit wantrouwige denken vooral gelegen in het afzien van de konstruktie van een nieuwe metafysika, een nieuw filosofies fundament: men heeft de *traditionele* praktijk van de filosofie verbeurd verklaard en zoekt in de taal van de filosofie naar nieuwe analytische methodes. Prakties gezien worden de grenzen van het filosofiese voortdurend overschreden: hier zijn psychologen, linguïsten, historici, literatoren, politici, bezig met de 'sloop' van de klassieke filosofiese methode en de renovatie van hun eigen vakgebied. Het spreken *over* de filosofie wordt voorwaarde voor het filosoferen zelf, meer dan ooit.

Frankrijk - Nederland

In de lijnen die we hierboven trokken tussen de diverse auteurs, spelen ook een aantal specifiek 'franse' kenmerken een rol, die hier niet onopgemerkt mogen blijven.

In zijn *Le pouvoir intellectuel en France* (Parijs 1979) wijst Régis Debray op een aantal belangrijke trekken van de klassieke universitaire kultuur in Frankrijk: de opkomst van de moderne universiteiten aan het begin van deze eeuw in Frankrijk is direkt verbonden geweest met het ontstaan en de konsolidering van de liberaal-burgerlijke derde republiek. De 'docerende gemeenschap', met aan de top de Ecole Normale en de Sorbonne, werd opgebouwd als een 'republikeinse geestelijkheid', een strijdbare lekenorde met diverse publieke plichten. De direkte band tussen de Staat

van de derde republiek en de Universiteit vormde zo een konstitutief element in de vorming van de 20e eeuwse intellectuelen in Frankrijk (Debray, p. 53-73).

Daarnaast, maar niet los daarvan, staat (binnen de grenzen van de filosofie) een krachtige, tot Verlichting, Descartes en de Encyclopédie teruggaande, *rationalistische* traditie in de filosofie, waarvan de politieke setting zeker niet eenduidig is, maar die ongetwijfeld één van de integratieve momenten is in de verbondenheid van universiteit, staat en de liberaal-burgerlijke cultuur. Dat dit rationalisme zéér sterk is en was, kan opgemaakt worden uit de enorme doorwerking van de rationalistische epistemologie en taalfilosofie, uit het belang van het franse hegelianisme (Hyppolite), het existentialisme van Sartre, maar ook uit de rationalistische tendenzen in het werk van verklaarde anti-rationalisten als Althusser (Pour Marx) en Foucault (Les Mots et les Choses). Vooral natuurlijk ook in het strukturalisme van Lévy-Strauss e.a.

Voegen we hier nog aan toe dat de sterkste politiek-oppositionele kracht in Frankrijk tussen 1930 en 1970 de Parti Communiste was, die zich vooral in de naoorlogse jaren intellectueel aansloot bij de rationalistische en scientistische elementen in de dominante cultuur, het vooruitgangdenken van het liberale koppel Staat-Universiteit m.a.w. in een 'proletarische strategie' integreerde, die voor het overige sterk werd bepaald door centralisme, étatisme en een oriëntatie op 'Moskou', dan worden de globale contouren van het politieke en intellectuele veld zichtbaar, waarin het zgn. 'irrationalisme' en 'anti-centralisme' of anarchisme van de hier geïmplementeerde auteurs zich heeft ontwikkeld.

Deze historische relativisering is niet bedoeld om het franse denken terug te dringen binnen zijn eigen grenzen, maar wil daarentegen juist de voorwaarden onderzoeken waaronder het in het nederlandse klimaat vruchtbaar kan zijn.

Met deze opmerkingen wordt een bescheiden spotlight gericht op een dimensie, die bij de receptie van het franse denken in Nederland steeds weer op de achtergrond raakt: de specifieke verbondenheid van filosofie en politiek, van filosofie en literatuur ook. In Nederland heeft men de politiek juist van het filosofische domein uitgesloten en wordt de politiek eerder beïnvloed door ethische réveils en technokraten dan door filosofen en literatoren als Glucksmann, Lévy en eerder bv. Sartre, Merleau-Ponty e.a. Dit zou één van de oorzaken kunnen zijn van de ofwel eenzijdig politiek-ideologische ofwel eenzijdig filosofische (in klassieke zin) lezing van franse auteurs. Hun denken lijkt moeilijk en slechts langzamerhand te verwerken en vruchtbaar te maken in het konkrete onderzoek op het gebied van menswetenschappen, literatuur- en taaltheorie en maatschappijtheorie, ook al kunnen we zeker

niet pretenderen hier een totaaloverzicht van te hebben. Enkele voorbeelden van een 'over-gepolitiseerde' dan wel al te eng filosofiese vormen van receptie:

zo speelde het werk van Louis Althusser vooral een uiterst belangrijke rol in de doorbreking van bepaalde ideologische tradities, die heersten in de studentenbeweging van '69 tot ongeveer '76, waarbij alle nadruk lag op zijn inderdaad sterk polemische ekonomisme- en humanismekritiek. Bij gebrek aan een traditie van het marxistische wetenschappelijk onderzoek, ging echter zijn meest 'hypothetische' tekst, de 'aantekeningen voor een onderzoek' naar de ideologie en de ideologische staats-apparaten vooral werken als politiek strijdmiddel: het begrip 'ideologische staatsapparaten' (wetenschappelijk zeer omstreden) werd een regelrechte slogan. In het boekje "Wij wereldverbeteraars" (Amsterdam 1981) treedt de verschijning van Althusser naar voren als een absolute (uiteindelijk teleurstellende) meesterdenker, die de linkse intellectuelen in Nederland een nieuw zelfbewustzijn moet bijbrengen. Intussen is het debat over de theoretische positie van Althusser nauwelijks van de grond gekomen en is zijn naam taboe geworden, om te zijn vervangen door Michel Foucault en diens 'gevolg'. Theoretische 'modes' krijgen een steeds grotere omloopsnelheid.

Inmiddels hebben ook Foucault, Deleuze en Guattari een nederlandse 'behandeling' gekregen, die in één geval naar de andere kant doorsloeg: hier zien we in het boek 'Macht en Verlangen' van Eric Bolle de specifieke verwevenheid van politiek, literatuur en filosofie, die vele franse filosofen gemeen hebben, omgevormd in de stelling, dat deze denkers een 'revolutionering van de denkfiguren' in gang zetten, die voorwaarde zou zijn voor een politieke revolutie überhaupt.

We willen zeker niets afdoen van de politiek-ideologische betekenis of de strikt-filosofische lezing van de franse auteurs in het algemeen, toch lijkt het ons vooral van belang de specifieke kracht van 'het' franse denken daar te benutten waar deze het sterkst is: deze lijkt te liggen in de diverse sociaal-wetenschappelijke praktijken van literatuurtheorie, psycho-analyse, geschiedschrijving (ook die van de filosofie!), maatschappijtheorie, etc. en in tweede instantie in de inspiratie die men uit het werk van deze auteurs zou kunnen putten in de ontwikkeling van nieuwe, niet-centralistische en -burecratische organisatievormen van politieke en sociale strijd. Op dit punt blijven de meeste vragen voorlopig nog onbeantwoord; misschien kan het 'differentie-denken' gaan werken als strategie, waarmee de klassieke, positivistische-empiristische wetenschapspraktijken, hun deskundigheids-ideologie, en het apolitieke klimaat in de nederlandse filosofie kunnen worden opengebroken. In ieder geval impliceert dit denken een pleidooi voor beweeglijkheid en 'meervoudig-

heid'.. de meesterdenkers bestaan niet (meer?), de ware noma-
den evenmin.

Tot slot

We zullen geen verdere wegwijzers plaatsen bij de diverse artikelen; iedere schrijver heeft haar/zijn eigen manier om de franse auteurs 'toe te eigenen'. Het betreft hier een kompositie van teksten vol *verschillen*:

- *Bert van der Schaaf*, docent filosofie aan de CICSa, sociale akademie in Amsterdam, schrijft over de "kultuurkritiek van Roland Barthes", de nog niet lang geleden bij een auto-ongeluk omgekomen theoretikus, waarbij de nadruk op diens latere teksten ligt. *Jeroen Onstenk*, afgestudeerd socioloog in Amsterdam, neemt het op voor Gilles Deleuze en vooral ook voor Félix Guattari in "De politieke machines van het verlangen". *Anjes Manschot-Vincenot*, docente sociale filosofie aan de Universiteit van Utrecht, 'weigert' om Luce Irigaray te bespreken en te plaatsen. *Pieter Pekelharing*, student aan de Universiteit van Amsterdam, snijdt de 'eeuwige vragen' van de filosofie open in zijn artikel "Derrida en het 'vertrek' van de filosofie".

Er is geen einde aan het netwerk van verschillen, geen uiteindelijk ontrafeling, maar wel het weefgetouw van Penelope. In een drieluik 'vallen *Peter Dews*, *Dominique Lecourt* en *Marin Terpstra* 'in herhaling': alle drie, de eerste twee middels samenvattingen van resp. een artikel en een brochure van hun hand, bieden een specifieke invalshoek op het in Nederland weinig begrepen fenomeen van de 'nouveaux philosophes' André Glucksmann en Bernard-Henry Lévy, hun relatie met het marxisme, hun eigen politieke verleden (mei '68 en verder) en vooral met Michel Foucault.

Marin Terpstra, onderzoeksmedewerker filosofie aan de Universiteit van Nijmegen, wil tegenover de verdediging van het marxisme door Dews en Lecourt, de nouveaux philosophes juist vruchtbaar maken voor een voortgaande kritiese verwerking van het marxistische verleden en al zijn blokkades. Zijn stellingsgewijs opgebouwde stuk loopt vooruit op een nog te verschijnen artikel, waarin een analyse van het marxistische begrip 'proletariaat' centraal staat.

Rypke Sierksma tenslotte, docent filosofie aan de TH Delft, bespreekt en kritiseert "Drie sleutelende intellektuelen", die de denkbeelden van Foucault hanteren in een studie op het terrein van de stadsplanning en stedenbouw, onder de titel: 'Metten en Regelen aan de Stad', SUN Nijmegen 1981.

De studie van het franse fenomeen is nog maar net begonnen. Een poging de franse kortsluiters aan te sluiten op het nederlandse spanningsveld.